

Policy brief 2. 31.8.2020 Anniina Jokinen, specialplanerare vid HEUNI / Europeiska institutet för kriminalpolitik, verksam i anslutning till Förenta nationerna, anniina.jokinen@om.fi, +358 50 351 7044

Hur ingripa i arbetsrelaterad människohandel och utnyttjande? Förutsättningar för en framgångsrik utredning

I Europa har man under de senaste åren upptäckt allt fler fall, där utländska arbetstagare blivit föremål för arbetsrelaterad människohandel och utnyttjande. Fallen anknuter till arbetskraftsintensiva branscher, såsom restaurang-, städ-, bygg- och jordbruksbranschen. Arbetskraftsexploatering är mycket lukrativt och risken för att förövarna avslöjas mycket låg. Gärningsmännen utnyttjar lagliga strukturer och rutiner för att dölja sina spår för myndigheterna. På grund av coronapandemin med långsiktiga konsekvenser har det blivit allt viktigare att skydda utländska arbetstagares rättigheter. Många av dessa konsekvenser kommer att i oproportionerligt hög grad påverka de mest utsatta människorna i samhället, vilket leder till att deras situation blir ännu värre och de löper en ännu större risk att bli utsatta för människohandel.

Brottslingarna gör sig inte bara skyldiga till utnyttjande av offren, utan de förvränger också konkurrensen genom att bryta mot lagar och föreskrifter. Dessutom anknuter arbetsrelaterad människohandel och utnyttjande ofta till grå ekonomi och ekonomiska brott, vilket innebär att staten går miste om skatteintäkter. För att ingripa i dessa utmaningar bör staterna stärka det sektoröverskridande samarbetet, utveckla proaktiva metoder och sörja för specialiseringen bland olika myndigheter, såsom polisen och arbetarskyddet. I denna sammanfattning beskrivs åtgärder med vilka utnyttjande och människohandel blir såväl en olönsam som lätt avslöjad form av brottslighet.

Utmaningar

Det är en utmaning att identifiera och utreda arbetskraftsexploatering och människohandel. Detta fenomen kännetecknas av att utländska arbetstagare från ett eller flera länder förs till ett främmande land, där deras utsatta ställning och bristfälliga kunskaper utnyttjas på olika sätt.

Gärningsmännen gör sitt bästa för att dölja verksamheten och hotar sina offer så att de inte vågar berätta om utnyttjandet. I sista hand är det huvudsakliga motivet för arbetsrelaterat utnyttjande att maximera den ekonomiska vinningen.

Lösningar

Förundersökningsmyndigheterna bör bilda en omfattande helhetsbild av läget med hjälp av olika utredningsmetoder för att samla bevis om de element som kännetecknar människohandeln: gärningsätt, metoder och exploateringssyfte.

För att i högre grad identifiera olika fall gäller det för myndigheterna att 1) bedriva sektoröverskridande samarbete, 2) säkerställa skyddet av offrens rättigheter och 3) samla in bevis så att förövarna kan ställas till svars för sina gärningar och den brottsligt erhållna ekonomiska vinningen kan beslagtas.

För att rätta till de rådande bristerna har Europeiska institutet för kriminalpolitik, verksam i anslutning till Förenta nationerna (HEUNI), tillsammans med FLOW-partnerna utvecklat ett *utredningsverktyg* och *checklistor* för myndigheterna. Syftet med dessa material är att öka de centrala myndigheternas medvetenhet om arbetsrelaterat utnyttjande och människohandel samt att erbjuda konkreta verktyg för identifiering och utredning av dylika brott. Verktygen baserar sig till stor del på den finska polisens och arbetarskyddsmyndigheternas erfarenheter, men de utgår också från praktiska exempel, rekommendationer och lovande praxis från Bulgarien, Estland och Lettland. Varje land har anpassat rapporten till sin egen nationella kontext.

Vad avses med arbetsrelaterad människohandel?

Människohandel är ett mångfacetterat brott som består av tre element: gärnings sätt, metoder och utnyttjandesyfte. Det är i regel svårt att dra en gräns mellan arbetsrelaterad människohandel och utnyttjande, men gärningsmännen kan dömas för människohandel endast om alla tre ovannämnda element kan bevisas. Det är särskilt viktigt att fästa uppmärksamhet vid de små nyanserna i kontrollen av arbetstagare, det vill säga vid alla omständigheter som förhindrar arbetstagaren att lämna sitt arbete. Hit hör till exempel beroendeställning till arbetsgivaren på grund av skulder eller otrygghet som beror på bristande kunskap eller avsaknad av alternativ. Arbetsgivaren kan kontrollera arbetstagaren genom att vilseleda hen angående arbetsförhållandena samt inkvarteringen och lönen. Arbetsgivaren kan också kräva mycket långa arbetsdagar utan skälig ersättning och utnyttja arbetstagarens utsatthet eller beroendeställning. Även våld eller hot om våld kan ingå, och dessutom kan arbetsgivaren beslagta pass eller bankkoder, hota eller manipulera eller utpressa arbetstagaren med uppehållstillstånd eller andra handlingar.

Om arbetstagaren inte kan lämna sitt arbetsförhållande på grund av arbetsgivarens fullständiga kontroll kan situationen definieras som människohandel.

Identifiering av människohandel

Det är inte lätt att identifiera arbetsrelaterat utnyttjande och människohandel, eftersom offren i regel är rädda för eller misstänksamma mot myndigheter och det i allmänhet är svårt att identifiera en övergripande utnyttjandesituation utan gedigen kunskap om människohandel. Olika myndigheter och andra aktörer kan utan att inse det komma i kontakt med personer som i verkligheten är offer för arbetsrelaterat utnyttjande.

Det största problemet både vad gäller identifieringen och samarbetet är att ingen har en övergripande bild av läget. Därför behövs det sektoröverskridande samarbete på lokalnivå. Polisen och arbetarskyddsmyndigheterna ska slå samman sina resurser när de analyserar i vilka branscher utnyttjande oftast förekommer och vilka personer som kan vara brottsoffer eller gärningsmän.

I städer förekommer arbetsrelaterat utnyttjande typiskt inom restaurang-, bygg- och städbranschen, medan på landsbygden tillhör säsongarbetare inom jordbruket riskgruppen. När misstankar väcks behövs det anvisningar för att skydda offren.

Om ingripandet sker vid fel tidpunkt eller utförs av fel aktör kan det hot som offret upplever i värsta fall blir verkligt, varefter det är omöjligt att bryta gärningsmannens kontroll över offret.

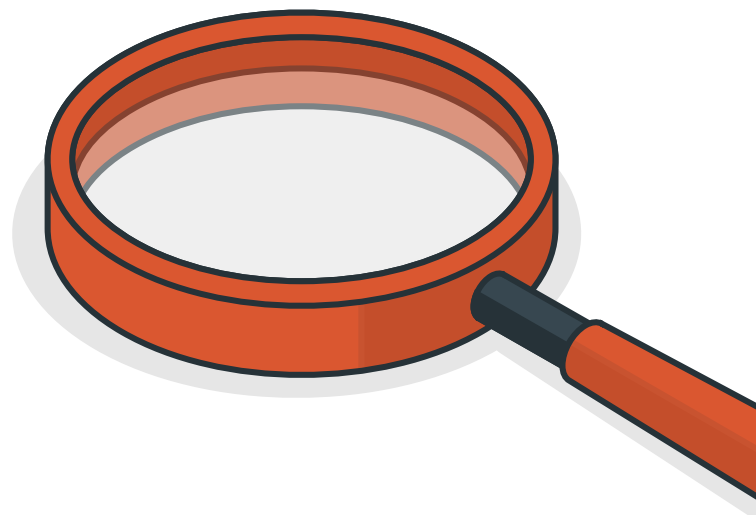
Checklistan för arbetarskyddsinspektörer beskriver kännetecknen på arbetsrelaterad människohandel eller utnyttjande som olika myndigheter, såsom arbetarskydds-, skatte-, brand-, hälso- och livsmedelsinspektörer, kan upptäcka i samband med sina kontroller. Checklistan innehåller också råd för agerandet vid misstankar.

Utredning av arbetsrelaterad människohandel

Framgångsrik utredning av arbetsrelaterad människohandel kräver ett övergripande tillvägagångssätt och omsorgsfull planering av polisen. Offret spelar en avgörande roll i ärendena: om gärningsmannen kan utpressa offret kan det lätt hända att offret ändrar sin berättelse eller utsätts för fara.

Utredningen av människohandel skiljer sig avsevärt från konventionell brottsutredning.

Särskilda undersökningstekniker och hemliga tvångsmedel, såsom teleavlyssning och -övervakning, systematisk observation, förtäckt inhämtande av information och teknisk observation samt även andra metoder såsom täckoperationer, kan vara till hjälp i inhämtandet av vittnesutsagor, handlingar och andra bevis i utredningen av människohandel. Utredningen bör så långt som möjligt stödja offrets utsaga med hjälp av handlingar och andra bevis. Om tillräcklig bevisning saknas kan man inte ingripa i fallet, vilket gör det svårare att hjälpa offret, i synnerhet om förundersökningen måste läggas ner.



Skydd av offer

Ärenden som handlar om arbetsrelaterad människohandel baserar sig i regel i mycket hög grad på offrens utsagor. Det gäller att fästa särskild uppmärksamhet vid hur bemötandet av offer så att de kan uppmuntras att avslöja händelseförloppet och samtidigt skyddas mot gärningsmännen. Det är av yttersta vikt att polisen under alla omständigheter sörjer för offrens säkerhet.

För att förundersökningen ska kunna fortsätta och ärendet föras vidare till domstol behövs tillräcklig bevisning i åtalsprövningen. Här har offrets utsaga en nyckelroll. Därför är det viktigt att omsorgsfullt planera hörandet av offret, göra adekvata förberedelser för inhämtandet av information, ordna högklassig tolkning och se till att offret har hunnit vila sig och förstå situationen och konsekvenserna av utredningen innan hen intervjuas.

Eventuella offer bör hänvisas till hjälpsystemet för offer för människohandel redan på basis av en misstanke om brott.

Man ska intervjua och tala med offret flera gånger under förundersökningen. Detta bör ske på en plats där offret känner sig trygg. Även rättsbiträden ska väljas omsorgsfullt så att offren kan få hjälp av personer med erfarenhet. Ett kompetent biträde gynnar inte enbart offret utan också de myndigheter som ansvarar för brottsutredningen.

Ekonomisk brottslighet

Arbetsrelaterad människohandel överlappar ofta med ekonomisk brottslighet, grå ekonomi och även penningtvätt. Man bör också följa penningflöden samt utreda både de misstänkta och offrens tillgångar som snabbt som möjligt. Ofta har arbetstagarna tvingats återbetala en del av sin lön till arbetsgivaren i form av olika avgifter.

En övergripande granskning av ärendet kan hjälpa i inhämtandet av bevis: uppgifter om pass, boendearrangemang, avtal med olika tjänsteleverantörer (eller avsaknad av sådana) i kombination med förmögenhetsuppgifter bidrar till att skapa en bild av gärningsmannens och offrets penningflöden och medelanvändning.

Eftersom gärningsmännen kontrollerar offren, gäller det att vid utredningen beakta att offrens bankkonton kan användas för att dölja brottslig vinning. Dessutom kan utredning av olika bokförings- och skattebrott möjliggöra en mycket mångsidig användning av konventionella och hemliga metoder för inhämtande av information och användning av tvångsmedel.

Ekonomisk vinning av brott och kvarstad ska beaktas direkt när utredningen av fallet och inhämtandet av information inleds.

De viktigaste rekommendationerna

För att förbättra identifieringen och utredningen av fall av arbetsrelaterad människohandel bör myndigheterna:

- Förbättra det sektoröverskridande samarbetet och utveckla tillräckliga strukturer till stöd av samarbetet
- Utveckla proaktiva rutiner och riskmodeller som baserar sig på inhämtande av information
- Utföra riktade gemensamma myndighetsinspektioner inom riskbranscher
- Grunda en eller flera specialenheter för utredning av människohandel vid polisen
- Säkerställa att metoderna utgår från offren så att de kan hävda sina rättigheter och få rättshjälp
- Utföra nära samarbete med hjälpsystemet för människohandelsoffer och/eller relevanta hjälporganisationer samt hänvisa utnyttjade utländska arbetstagare och offer för människohandel till relevanta tjänster

Ytterligare information om konkreta förutsättningar för framgångsrik utredning finns på sista sidan. Du kan ladda ner utredningsguiderna på www.heuni.fi eller via länkarna nedan.

Ytterligare information

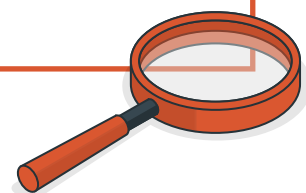
Europeiska institutet för kriminalpolitik, verksamt i anslutning till Förenta nationerna (HEUNI), har tillsammans med det bulgariska institutet Center for the Study of Democracy (CSD), Tartu universitet och inrikesministeriet i Lettland slutfört det multinationella och EU-finansierade projektet FLOW (Olagliga penningflöden och offer för arbetsrelaterad människohandel: utredning av härvan).



HEUNI samordnade projektet 2018–2020, och publikationen finansierades av ett finansieringsinstrument som hör till Europeiska unionens fond för inre säkerhet och som gäller polissamarbete, förebyggande och bekämpning av brottslighet samt krishantering.

Synpunkterna i denna publikation är författarnas, och de representerar inte nödvändigtvis Europeiska kommissionens officiella ståndpunkt.

De övriga språkversionerna av utredningsguiden finns bakom följande länkar: [ENG](#), [LV](#), [EE](#), [BG](#), [FI](#)



Förutsättningar för en framgångsrik utredning

Denna bild ger en uppfattning av de olika faserna i en framgångsrik utredning efter det att ett eventuellt fall av människohandel har identifierats. Bilden betonar ett tillvägagångssätt som utgår från offret med utgångspunkt i offrets rättigheter och respekten för dem. Det gäller att bilda en så övergripande bild som möjligt av det som har hänt. Dessutom är det viktigt att samla mångsidiga bevis på människohandelsmetoder, gärnings sättet och utnyttjandesyftet. De olika faserna framskrider inte nödvändigtvis i kronologisk ordning, men var och en av dem ska uppmärksammas så att de misstänkta kan bli åtalade och offrens rättigheter tillgodoses.

